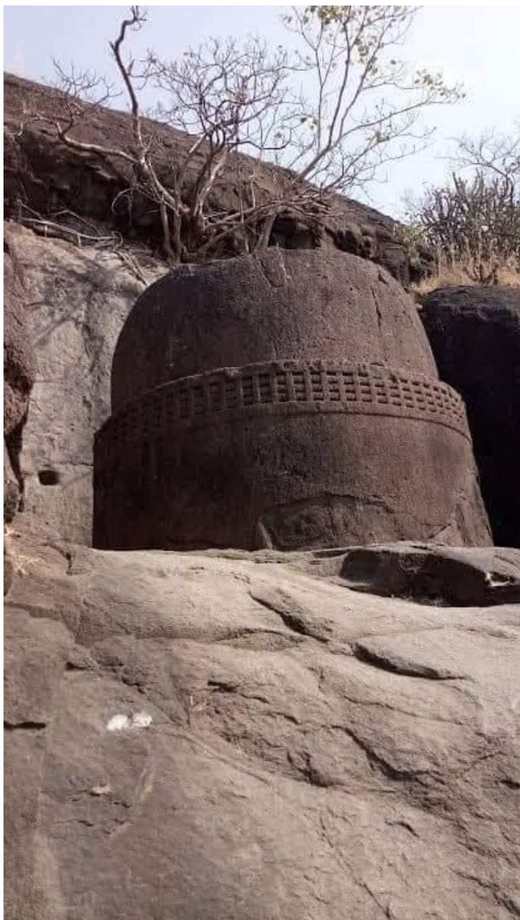
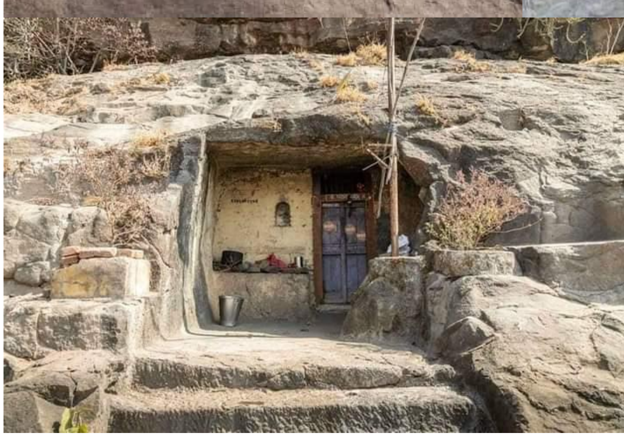
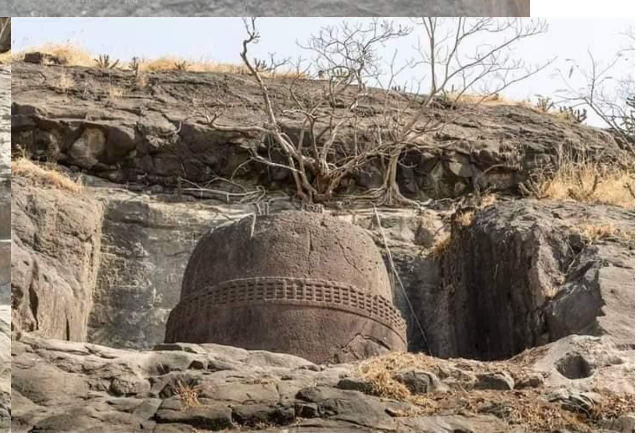
संत तुकाराम देहूजवळच्या भंडारा आणि भांबनाथ या डोंगरांवर जाऊन ध्यान करीत असत, हे प्रसिद्धच आहे. या डोंगरांवर ते ज्या ठिकाणी ध्यान करीत, ती ठिकाणे ही बौद्ध लेणी आहेत, हे अगदी स्पष्ट आहे. आजही भंडारा डोंगराच्या उतारावर कपाट म्हटल्या जाणाऱ्या ठिकाणी बौद्ध लेण्यासमोर बौद्ध स्तूप आहे, अन्यत्र स्तूपांसमोर असतो तसा जलकुंड आहे. तुकाराम या लेण्यातच ध्यान करीत असत. त्यांच्या पत्नी जिजाबाई तेथेच त्यांचे जेवण घेऊन जात असत. तुकारामांनी भांबनाथाच्या डोंगरावर बौद्ध लेण्यातच ध्यान केले होते.

मेंदुत हे नवव्या शतकातील बौद्ध विहार आहे, मुंगकिड उपजिल्हा, सेंट्रल जावा, इन्डोनेशियात मेंदुत गांवात स्थित आहे. हे बौद्ध विहार बोरोबुदुरपासून तीन किलोमीटर अंतरावर स्थित आहे. #जावा #इंडोनेशिया

Mendut is a ninth-century Buddhist Vihara, located in Mendut village, Mungkid sub-district, Magelang Regency, Central Java, Indonesia. The vihara is located about three kilometres east from Borobudur.

अंगकोर वाट महाविहार, कंबोडिया.

इ.स.१४३२ नंतर अंगकोर वाट हे भव्य विहार संकुल काही अज्ञात कारणाने निर्मनुष्य झाले. आजूबाजूस वाढलेल्या घनदाट जंगलामुळे दृष्टीआड झाले. अनेक वर्षे विस्मरणात राहिले. अजिंठ्याचा शोध जसा २८ एप्रिल १८१९ रोजी मद्रास पलटणीतील एका शिपायाने लावला तसाच अंगकोर वटचा शोध सन १८६० मध्ये फ्रेंच संशोधक हेनरी मौहोट यांनी लावला. लाओस येथे तापाने मरण पावल्यावर त्यांच्या डायरीतील लेखनातून त्यांनी केलेल्या संशोधनाचा सुगावा लागला. आणि हे भव्य शिल्प विहार संकुल जगाला माहीत झाले.

येथील असंख्य बुद्धमूर्ती शिल्पांची लुटालूट फ्रेंचांनी व ब्रिटिशांनी केली. त्यावेळी युरोपमध्ये अनेक खाजगी संग्रहालये उदयास आली. त्यांनी जुन्या शिल्पांची तस्करी करून रग्गड पैसा मिळविला. १९९२ साली युनेस्कोने जागतिक वारसा यादीत या स्थळाचा समावेश केला. त्यामुळे हे स्थळ सुरक्षित झाले असून कंबोडिया आता तेथे सुधारणा करीत आहे. युनेस्को जागतिक वारसा स्थान.

जगप्रसिद्ध 'अंगकोर वाट' बुद्ध विहारात आत्तापर्यंत येथे तथागत बुद्ध यांचे २१ शिल्प पुरून ठेवलेल्या अवस्थेत सापडले आहेत आणि इतर बोधिसत्व यांचे १२१ प्राचीन शिल्प यांचे तुकडे सापडले आहेत. जगप्रसिद्ध अंगकोर वाट बुद्ध विहार बोधिसत्व अवलोकितेश्वर यांच्या साठी बांधलेले आहे. नंतर

कालांतराने या बुद्ध विहारात अतिक्रमण झाले. पुन्हा हे बुद्ध विहार बौद्ध लोकांच्या ताब्यात आले. जसा शासक बदलतो तसे मंदिरातील मूर्ती बदलते तसाच प्रकार या बुद्ध विहारात झाला होता.

जगातील सर्वात मोठे बुद्ध विहार, जसा शासन कर्ता बदलतो तसे या विहाराचे महत्त्व बदलले.

पूर्वी हे बुद्ध विहार होते बोधिसत्व अवलोकितेश्वर यांना समर्पित असलेले बुद्ध विहार होते. शासक बदलल्या नंतर हे बुद्ध विहार हिंदू मंदिरात कनव्हर्ट झाले. आणि बोधिसत्व अवलोकितेश्वर यांची मूर्ती विष्णू म्हणून पूजण्यात येऊ लागली. आज हे बुद्ध विहार मूळ रूपातच बौद्धांच्या ताब्यात आहे.

अवलोकितेश्वर बोधिसत्व यांच्या मूर्तीचा एक फोटो विष्णू म्हणून इंटरनेटवर त्याचा अपप्रचार होत आहे.

अजूनही या बुद्ध विहारात संशोधन चालू असून येथे तथागत बुद्ध शिल्प आणि बोधिसत्व शिल्प आणि इतर बौद्ध कलाकृती, शिल्पकला सापडत आहेत. कंबोडिया.

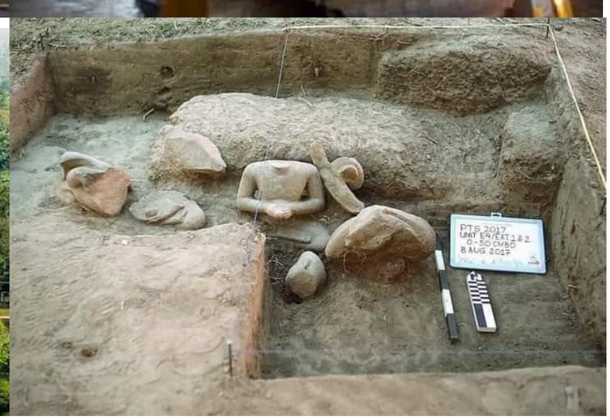

PTS 2017
UNIT E4/EXT 1&2
0-50 CMBD
8 AUG 2017

ह्यू-एन-त्सांग

ह्यू-एन-त्सांगचा जन्म इ.स ६०० साली चीन मधील एका सुसंस्कृत घराण्यात चीन लियू येथे झाला. चार भावंडात तो सर्वात लहान होता. सुरूवातीचे त्याचे शिक्षण घरीच त्याच्या वडीलांच्या मार्गदर्शनाखाली झाले. लहानपणापासूनच तो अत्यंत तल्लख बुद्धिमत्तेचा होता. तो खूप मन लावून अभ्यास करीत असे. साहित्याची त्याला विशेष आवड होती, म्हणून साहित्याचा अभ्यास तो खूप रस घेऊन करीत असे. पुढे एक अत्यंत उच्च कोटीचा लेखक म्हणून तो जगप्रसिद्ध झाला.

चीनच्या बादशाहकडे पुन्हा चीन प्रवेशाची परवानगी मागताना ह्यू-एन-त्सांगने लिहीले आहे की,

"...विद्येच्या शोधार्थ दूर-दूर जाणाऱ्या प्राचीन थोर गुरूजनांचा जर आपण गौरव करतो, तर संसारपाशातून मुक्त करण्यास समर्थ असणाऱ्या बुद्धांच्या लाभदायी धम्माच्या पवित्र पदचिन्हांचे आणि त्रिपिटकातील अद्भुत पदांचे संशोधन करणाऱ्यांचा केवढा गौरव केला पाहीजे!.."

"...चेग-क्युऑ शतकाच्या तिसऱ्या वर्षाच्या चौथ्या महिन्यात (म्हणजे इ. स. ६३० मध्ये) धैर्याने संकटांना आणि अडथळ्यांना तोंड देत गुप्तपणे मी भारताचा रस्ता धरला. मी मोठमोठी वाळवंटे पार केली. सुळक्यासारखे उंच बर्फाच्छादित पर्वतकडे चढून गेलो, लोहद्वाराच्या निमुळत्या मार्गातून कसाबसा बाहेर पडलो, तप्त समुद्राच्या प्रचंड लाटांजवळून गेलो. अशा रीतीने मी हजारो मैल प्रवास केला..."

तक्षशिलेहून ह्यु-एन-त्साँग काश्मीरला गेले. तेथे १०० संघारामा असुन ५००० भिक्खु होते. तेथील सम्राट आशोकांनी बांधलेल्या चार स्तूपात तथागतांच्या रक्षा होत्या. तथागतांच्या महापरिनिर्वाणानंतर काही वर्षानी तेथे "मध्यान्तिक" नावाचा एक विद्वान आणि कर्तबगार भिक्खु होऊन गेला. त्याने काश्मीरात अनेक संघाराम बांधले.

सम्राट अशोकाच्या काळात "महादेव" नावाचा एक आत्यंत विद्वान भिक्खु काश्मीरात होऊन गेला. त्याने अनेक धम्मग्रंथ लिहीले आहेत..

सम्राट अशोकाने वसविलेली शहरे.

सम्राट अशोकाने कित्येक नवी शहरे वसविली होती असे दिसते. अशा नव्या शहरांपैकी काश्मीरची सध्याची राजधानी श्रीनगर व नेपाळ राज्यातले देवपाटण ही दोन शहरे प्रसिध्द आहेत. श्रीनगर हे शहर अशोकाने वसविल्याबद्दलचा उल्लेख संस्कृत 'राजतरंगिणी' नावाच्या इतिहासग्रंथात आहे. त्या ग्रंथाचा कर्ता कल्हण याच्या फार अगोदरच्या काळात होऊन गेलेल्या ह्यु एन त्सांग याच्या प्रवास वृत्तांतातही असाच उल्लेख आढळतो. देवपाटण हे शहर, अशोक धम्मयात्रेला निघाला होता त्या वेळी फिरत फिरत नेपाळात गेला. यावेळी अशोकाची मुलगी चारूमतीही त्याच्या बरोबर होती. त्याचप्रमाणे चारूमतीचा पती देवपाल हाही त्यांच्यासोबत होता. चारूमती व देवपालला हे शहर राहण्यास फार आवडल्यामुळे ती दोघे पुढे येथेच मठ बांधून राहू लागली. 'चारूमतीच्या मृत्युनंतर तिच्या स्मरणार्थ अशोकाने नेपाळात देवापाटण हे शहर वसविले.' अशी कथा आढळते.

#सम्राटअशोक #स्तूप #श्रीनगर #काश्मीर #नेपाळ #कश्मीर

असे दुसरा चिनी प्रवासी ह्यू-एन-त्सँग आपल्या प्रवास वर्णनात लिहीतो..

विहार-बौद्ध भिक्खूंच्या निवासासाठी असंख्य विहार बांधणारा सम्राट.

चैत्याजवळच बौध्द भिक्खूंच्या वास्तव्यासाठी मठ बांधलेले असत. यांनाच विहार 'अथवा' 'संघाराम' असे म्हणत. भाजा येथील विहार सर्वात प्राचीन समजला जातो. एक मध्यवर्ती दालन व त्याच्याभोवती भिक्खुंच्या वास्तव्यासाठी खोल्या, असे या स्थापत्याचे स्वरूप असे. प्रारंभी दालनास खांब नव्हते. नंतरच्या काळात खांबांचे दालन तयार केले जाऊ लागले. ग्वाल्हेरजवळ बाग/बाघ येथील विहार हा सर्वात मोठा विहार समजला जातो. नाशिक, बेडसे, अजिंठा इत्यादी ठिकाणचे विहार प्रसिध्द आहेत. ओरिसामधील खंडगिरी व उदयगिरी येथील विहारही प्रसिध्द आहेत. अशोकाने एक विहार आपल्या पाटलिपुत्र या राजधानीजवळ बांधलेला होता. त्याचे नाव 'अशोकाराम' किंवा 'कुक्कटाराम' असे होते. त्यात एक हजार भिक्खू राहत होते. हा भव्य विहार त्याने बौध्द आचार्य उपगुप्तांसाठी खास बांधविला होता, असे म्हणतात.

अशोकाने बुध्दगयेसारख्या क्षेत्राच्या ठिकाणी भिक्खूंसाठी अनेक संघाराम बांधले होते. याशिवाय बौध्द भिक्खूंच्या निवासासाठी त्याने इतर अनेक ठिकाणी असंख्य विहार बांधले होते. 'असंख्य' या शब्दाने अतिशयोक्ती सूचित होते, असे जे कोणी म्हणत असतील त्यांनी ही गोष्ट लक्षात घेणे जरूर आहे की, 'नुसत्या एका काश्मिर प्रांतातच ५०० विहार मला माहित आहेत.' असे अशोकानंतर नऊशे वर्षानी भारतात आलेला हयु-एन-त्सांग लिहितो. व्हिन्सेंट स्मिथही विहारांची संख्या असंख्य होती असे सांगतो. "नालंदा येथील विहार सर्वात मोठा होता. त्याच्याएवढी इमारत साऱ्या आशिया खंडात त्या काळी नव्हती असे म्हणतात.

वैशाली नगरी...

गोतम बुद्धांनी आपल्या महापरिनिर्वाणा अगोदर (मृत्यू अगोदर) शेवटचा धम्म उपदेश वैशाली नगरीत केला होता.

इ.स.पू. ४८३ तर ३८३ इ.स.पू. दुसरी बौद्ध धम्म परिषद राजा कालासोका यांच्या उपस्थितीत करण्यात आली, ते दोन्ही जैन आणि बौद्ध धम्मासाठी एक अतिशय महत्वाचे ठिकाण बनवून आयोजित करण्यात आली होती.

यामध्ये अशोकाच्या सर्वात उत्तम संगमरवरी स्तंभांचा समावेश आहे, जो एका आशियाई सिंहाने अव्वल स्थानावर स्थित आहे.

तथागत बुद्धान, वैशाली नगरीला अनेक वेळा भेट दिली, त्या वेळी वैशाली नगरी ही, श्रीमंत आणि समृद्ध, एक फार मोठी नगरी होती लोकांशी आणि मुबलक अन्न गर्दी. यामुळे ती फार महत्त्वपूर्ण आणि प्रसिद्ध होती.

वैशाली नगरीत ७,७०७ आनंद मैदाने आणि एक समान संख्या कमल तलाव होते. त्या नगरातील प्रसिद्ध वेश्या, आम्रपाली, तिच्या सौंदर्यामुळे ती प्रसिद्ध होती आणि तीने वैशाली शहर संपन्न बनवण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात मदत केली.

शहर, हिमालय पर्यंत अद्वितीय अग्रगण्य एक मोठे, नैसर्गिक जंगलांनी वेढलेले होते.

चीनी प्रवासी फा हियान या बौद्ध भिक्खुला वैशाली शहराचा उल्लेख केला होता. चीनी भ्रमंतीकर्त्यांचा प्रवास खाती उल्लेख, (४ शतकात) आणि ह्यू एन त्सांग (७ शतकात) या चीनी बौद्ध भिक्खुने देखील वैशाली नगरीचा उल्लेख केला होता.

नंतर ब्रिटिश पुरातत्त्व अलेक्झांडर बकिंगहॅम १८६१ मध्ये प्रथम वैशाली जिल्ह्यातील Basrah सध्याच्या गाव Vaiśālī ओळखले होते, बिहार, भारत.

अशोकाने जनहितार्थ केलेली सार्वजनिक कामे.

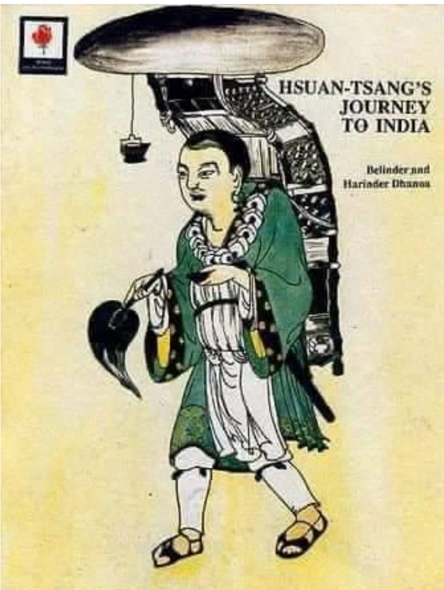
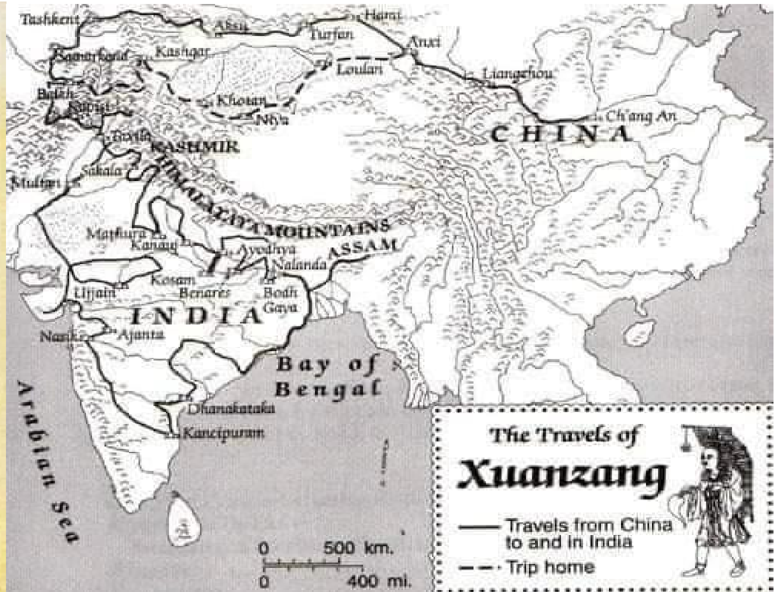
स्वतः अशोकाच्या लेखांतून त्याने सावलीसाठी रस्त्यांवर जागोजागी झाडे लावली, प्रवासी रस्त्यांवर दर अर्ध्या अर्ध्या कोसांवर विहिरी खोदविल्या, पाणी पुरवठयासाठी जागोजागी पुष्करणी (हौद) बांधल्या, केवळ मनुष्याच्याच नव्हे, तर जनावरांच्याही उपचारासाठी चिकित्सालये निर्मिली, औषधी वनस्पतींची लागवड व पुरवठा केला, जी कंदमुळे व औषधी वनस्पती येथे उपलब्ध नव्हत्या त्यांची परप्रांतातून आयात करून लागवड केली, अशा प्रकारच्या जनहितार्थ केलेल्या कामांचा स्पष्ट उल्लेख आहे. दळणवळणाच्या सोयीसाठी अशोकाने अनेक रस्ते व सडका बांधल्याचाही उल्लेख येतो. अशोकाची राजधानी पाटलिपुत्र येथून चारही दिशांना मोठमोठया सडका गेल्या होत्या. 'पाटलिपुत्राहून वायव्येस तक्षशिलेकडे जाणाऱ्या सडकेची लांबी तर अकराशे मैल होती.' असा उल्लेख आढळतो. 'अर्थशास्त्राने' सडकेच्या रूंदीचे प्रमाण ३२ फूट असावे.' असे सांगितले आहे. अशोकाची राज्यव्यवस्था कौटिलीय नियमांना अनुसारीत होती. तेव्हा या सडकांची रूंदीही ३२ फूट असावी. सातव्या शतकात भारतात आलेला चिनी प्रवासी हयुएन त्सांग हा स्वतः सडकांची स्थिती पाहून असे लिहितो की, या सडका प्रशस्त, स्वच्छ व सुंदर असून त्यांच्या दोन्ही बाजूंनी गुरेढोरे व पायी चालणारे यांच्यासाठी स्वतंत्र वाटा ठेवल्या होत्या. या सडकांवर मुक्कामाला धर्मशाळा व सदावर्तेही असलेलीही त्याने पाहिली होती. अशोकानेही अशी कामे केली, पण त्या व्यतिरिक्त सडकेच्या बाजूने अर्ध्या अर्ध्या कोसांवर मैलांचे दगड बसविणे, सडकेच्या दोन्ही बाजूस गर्द छायेची झाडे लावणे इत्यादी सुधारणाही केल्या. अशोकाच्या नंतरच्या मगध राजांनीही सडकांची दुरूस्ती निश्चितच केली असावी, अन्यथा ८०० वर्षांनी भारतात आलेला चीनी प्रवाशी हयु एन त्सांग याला त्या चांगल्या स्थितीत दिसणे शक्य नव्हते.

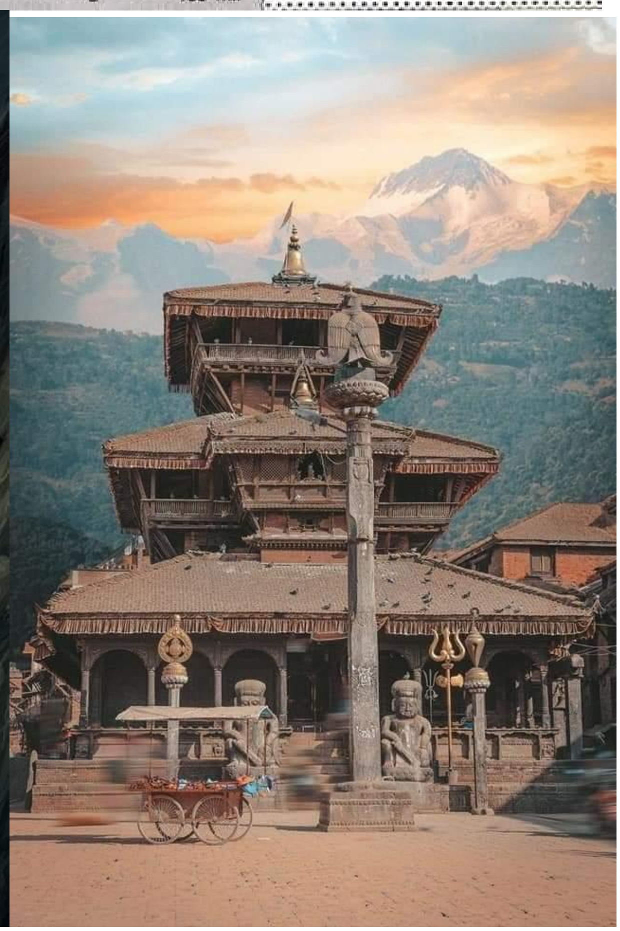
अशोकाने प्रजेच्या सुखासाठी जलसंवर्धन व स्वच्छ पाणी पुरवठा केला होता. चंद्रगुप्ताच्या काळात त्याचा एक प्रांताधिकारी पुष्यगुप्त वैश्य याने 'सुदर्शन' नावाचा एक मोठा तलाव बांधला होता आणि नंतर अशोकाच्या कारकिर्दीत अशोकाचा यवन प्रांताधिकारी तुशास्फ याने या तलावातून कालवे काढले. कालव्याच्या पाण्यात, चिखल, केरकचरा वगैरे पडून पाणी खराब होऊ नये म्हणून नीट बंदोबस्त करून त्या कालव्यातून नळाने लांबवर पाणी नेऊन

निर्जल प्रदेशातल्या लोकांना ते पिण्यासाठी पुरविण्यात आले होते. यावरून दोन-अडीच हजार वर्षापूर्वीची जनहितार्थ केलेल्या जलसंवर्धन व पाणी पुरवठा या दोन अतिमहत्वपूर्ण बाबींतील मौर्यांची दूरदृष्टी समजून येते.

#सम्राटअशोक #शिलालेख #धम्म #भारत

(प्रवासकाळ इ.स. ६२९ ते ६४५ः जन्म इ.स ६००, परिनिर्वाण इ.स ६६४).

HSUAN-TSANG'S
JOURNEY
TO INDIA
Belinder and
Harinder Dhanoa

Tashkent
Aksu
Hami
Turfan
Anxi
Samarkand
Kashgar
Loulan
Liangzhou
Balkh
Khotan
Niya
Ch'ang An
CHINA
Taxila
KASHMIR
Multan
Sakala
HIMALAYA MOUNTAINS
Mathura
Kanauj
Ayodhya
Nalanda
ASSAM
Ujjain
Kosam
Benares
Bodh Gaya
INDIA
Nasik
Ajanta
Bay of Bengal
Dhanakataka
Kancipuram
Arabian Sea
0 500 km.
0 400 mi.
The Travels of
Xuanzang
Travels from China to and in India
Trip home

www.jia-art.com

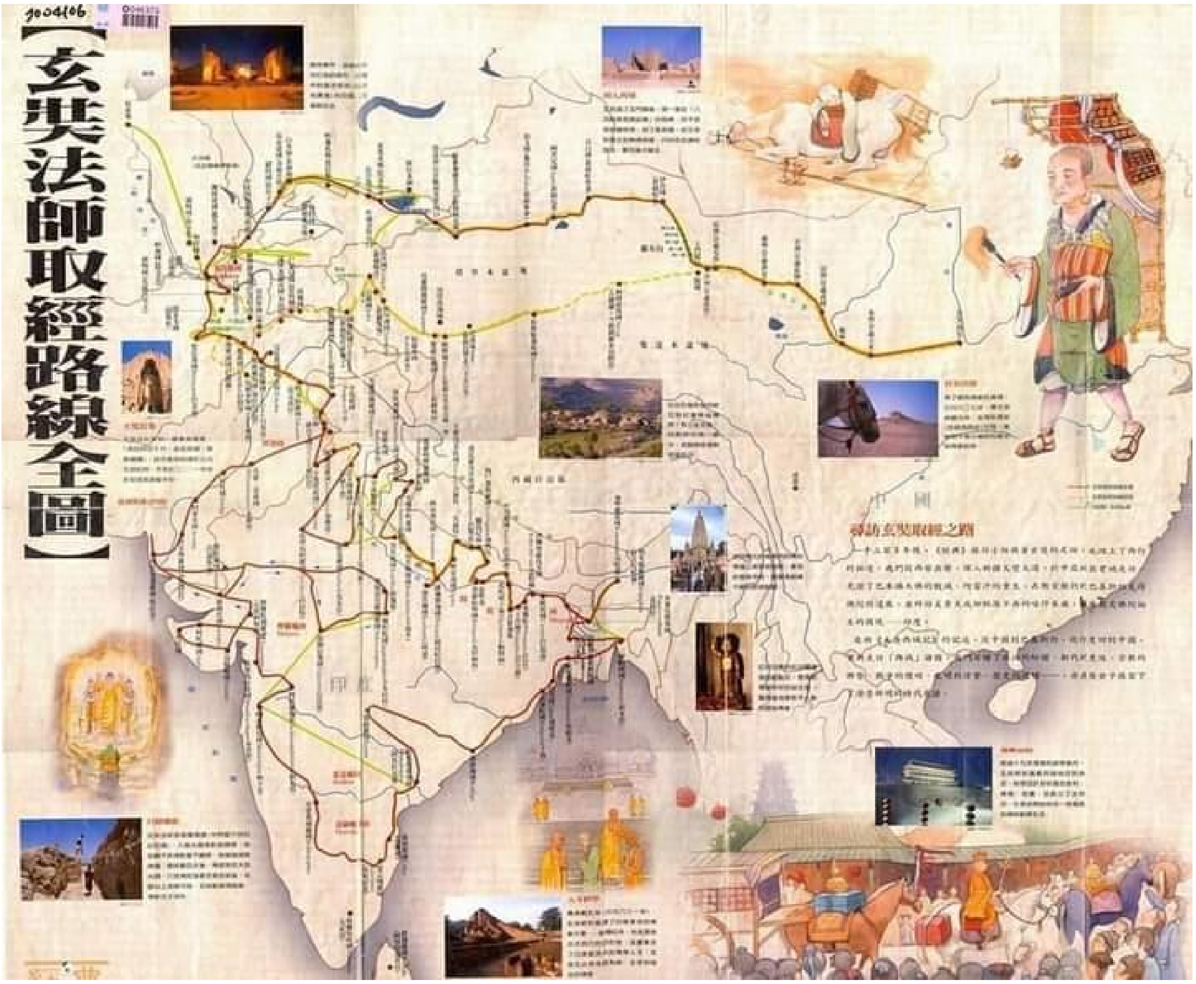

1,700 years old Ruins of the Tepe Sardar Buddhist monastery, on the top of the hill.

Tepe Sardar, also Tapa Sardar or Tepe-e-Sardar, is an ancient Buddhist monastery in Afghanistan. It is located near Ghazni, and it dominates the Dasht-i Manara plain. The site displays two major artistic phases, an Hellenistic phase during the 3rd to 6th century CE, followed by a Sinicized-Indian phase during the 7th to 9th century.

Bodhisatva tara sculpture and many Buddha and Bodhisatva sculptures found on the tepe sardar Buddhist site.

Bodhisatva Tara converted into durga. Originally name Bodhisatva Tara not durga.

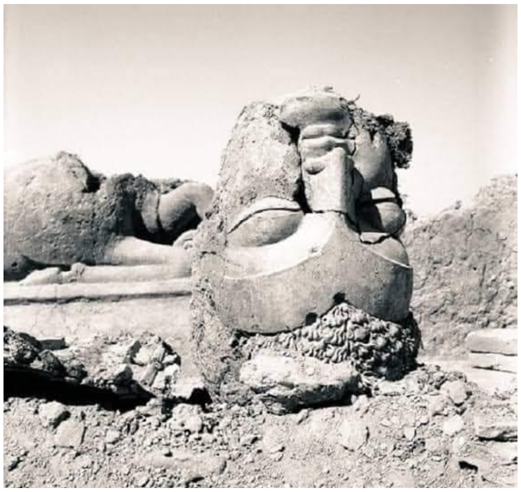

इंडोनेशियातील बाली येथील समुद्रात सापडली बुद्ध मूर्ती, स्तूप आणि बोधिसत्व यांची मूर्ती.

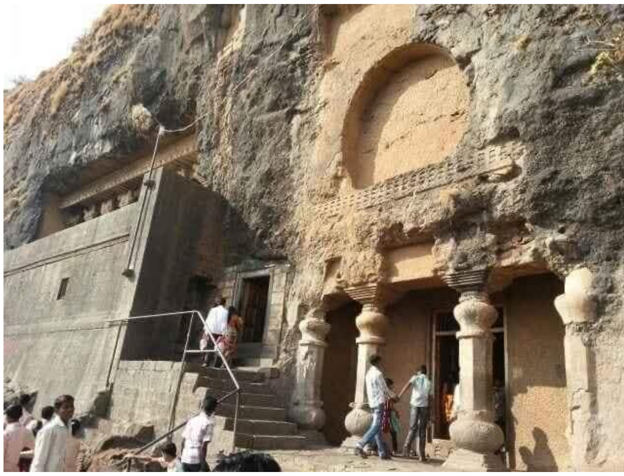

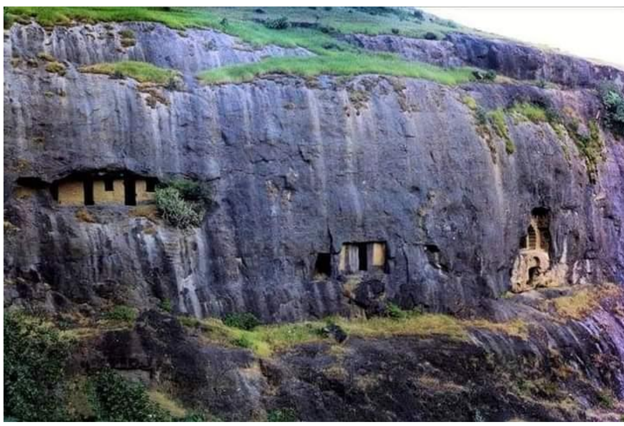

कपिचित(लेण्याद्री) प्राचीन बुद्ध लेणी, जुन्नर, पुणे जिल्हा, महाराष्ट्र राज्य.

१ -३ ऱ्या शतकातील प्राचीन बुद्ध लेणी.

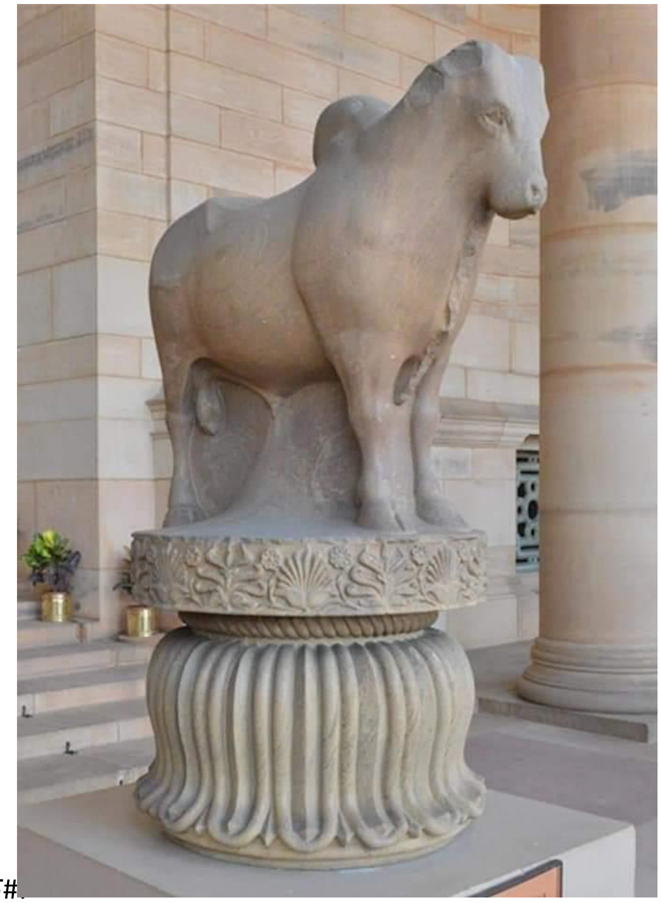

२,००० वर्षे प्राचीन सम्राट अशोक कालीन स्तंभ वरील सांड याचे भव्य शिल्प राष्ट्रपती भवन येथे दिमाखात उभे आहे.

अशी शिल्पकला जगात कुठेच नसेल आणि असा महान सम्राट फक्त भारतात होऊ शकतो. प्रियदर्शी सम्राट अशोक महान होते.

(बिहार येथील रामपूर्व येथील उत्खननात हा प्राचीन शिल्प आणि स्तंभ सापडला होता, इंग्रजांचे खुप उपकार आहेत आपल्यावर प्राचीन बौद्ध वास्तुकला शोधण्यासाठी त्यांनी आयुष्य पणाला लावले)

प्राचीन शिल्प राष्ट्रपती भवन दिल्ली येथे आहे.

#सम्राटअशोक#.

हा होता अखंड भारत देशाचा "सम्राट".

असा विश्वविजेता सम्राट ज्याला चक्रवर्ती संबोधलं जातं...अन चक्रवर्ती म्हणजे सर्वांत मोठे साम्राज्य असणारा सम्राटांचा सम्राट ज्याचे साम्राज्य केवळ विशाल भारतातच नव्हे तर भारतासह... पाकिस्तान... नेपाळ... बांग्लादेश... अफगाणिस्तान... भूतान... इराण... तुर्कमेनिस्तान... ताजिकिस्तान... उझबेकिस्तान अशा आजच्या भारताबाहेरील राष्ट्रातही "सोनेकी चिडीयाँ" म्हणुन आनंदाने नांदत होतं... जो आपल्या उभ्या आयुष्यात एकही युद्ध हरला नाही... असा चक्रवर्ती सम्राट अशोका जगाच्या पाठीवर कोणीही होऊ शकला नाही...

हे पहा सम्राट अशोक यांचे साम्राज्य व धम्म प्रचार केलेला प्रदेश.... भारतासह... पाकिस्तान... नेपाळ... बांग्लादेश... म्यानमार... श्रीलंका... अफगाणिस्तान... भूतान... इराण... तुर्कमेनिस्तान... ताजिकिस्तान... उझबेकिस्तान, इजिप्त, अझरबैजान इराक, तुर्की इत्यादी.

सम्राट अशोकांचा जेवढा साम्राज्यविस्तार होता तेवढा हा पूर्ण भारत देश पण नाही, आणि जेवढे वर्षे मौर्य शासकांनी या देशावर राज्य केले तेवढे इतर कोणीही करू शकले नाही. त्यांच्या आधीही आणि नंतरही.

एक बौद्ध सम्राट म्हणून, अशोकचा विश्वास होता की बौद्ध धम्म हे सर्व मानव तसेच प्राणी व वनस्पतींसाठी फायदेशीर आहे, म्हणून त्यांनी अनेक स्तूप, सांघरामा, विहार, चैत्य, आणि दक्षिण आशिया आणि मध्य आशियातील बौद्ध भिक्खुचे विहार, मठ, बांधले. अशोकवादनुसार त्यांनी बुद्धांच्या अवशेषांवर 84,000 स्तूप बांधण्यास आज्ञा केली होती. आर्यामजुसमुल्लाकल्पामध्ये अशोक प्रत्येक मौल्यवान धातू रथाने प्रवास करून प्रत्येक स्तूपांना दान अर्पण करतो.

त्यांनी विहार आणि बौद्ध भिक्खुसंघाला दान केले त्यांनी आपल्या एकमेव कन्या संघमित्रा आणि पुत्र महिंद्रा यांना बौद्ध धम्म श्रीलंका (ज्याला नंतर 'ताम्रपर्णी' म्हणून ओळखले जाते) मध्ये बौद्ध धम्माचा प्रसार करण्यासाठी पाठविण्यात आले.

अशोकच्या कारकीर्दीच्या 17 व्या वर्षी, महाशांसाच्या म्हणण्यानुसार, तिसऱ्या बौद्ध परिषदेच्या समाप्तीनंतर, अशोक बौद्ध धम्माचा प्रसार करण्यासाठी जगाच्या नऊ भागांना बौद्ध मिशनऱ्यांना पाठविले.

अशोकाने बौद्ध आणि बौद्ध बौद्धांना धार्मिक परिषदेसाठी आमंत्रित केले. त्यांनी बौद्ध भिक्खुसंघांना पवित्र धार्मिक ग्रंथ बनवण्यासाठी प्रेरित केले आणि त्यास सर्व प्रकारची मदत दिली.

अशोकाने नालंदा व तक्षशिलासारख्या बौद्धिक क्षमता विकासासाठी मदत केली. अशोकने सांची व महाबोधी बौद्ध विहार बांधण्यास मदत केली. अशोकाने बौद्ध धम्मियांना दान केले त्यांच्या कारकीर्दीत पुढेही त्यांचे सरमिसळस्थान बदलून बौद्ध धम्माच्या दिशेने विशेष वळण घेण्यात आले. अशोकाने श्रमदान (बौद्ध भिक्खुसंघ) आणि प्रजेला या दोघांनाही मदत केली व आदर दिला.

अशोकाने तिसरी बौद्ध धम्म परिषद (इ.स. 250 बीसीई) पाटलीपुत्र येथे आयोजित करण्यास मदत केली (आजचा पटना). हे अशोकच्या आध्यात्मिक शिक्षक असलेल्या मोगलिप्पट-तिसा या साधकाने लिहले होते.

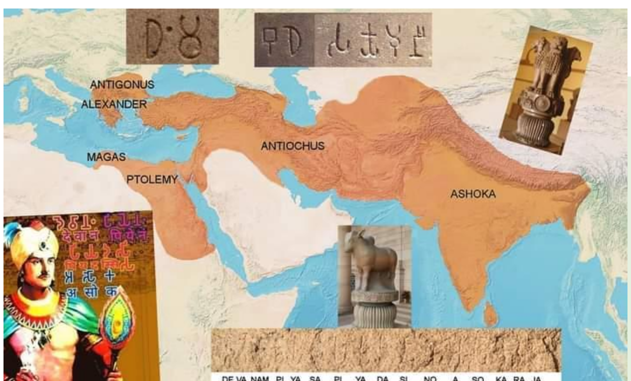
त्याकाळात सम्राटाच्या नेतृत्वाखालील भारत एक जबाबदार जागतिक महाशक्ती होता. सम्राट अशोका यांनी भिक्खूसंघाला देशविदेशात धम्म प्रसारासाठी पाठवले. बौद्ध भिक्खू बौद्ध तत्वज्ञानं चीन सहित पूर्व आशिया, इराण, मध्य आशिया, इजिप्त आणि ग्रीस पर्यंत घेऊन गेले. स्वतः सम्राटाने स्वतःच्या मुलाला आणि मुलीला सुद्धा धम्मप्रसारासाठी दान केले. जेव्हा बालक राहुलने आपला पिता भगवान बुद्धांकडे वारसा मागितला तेव्हा बुद्धांनी राहुलला वारश्यात कपिलवस्तुच राज्य न देता, कोणतीही संपत्ती न देता धम्माचा वारसा दिला, तद्वत सम्राट अशोकाने सुद्धा आपली मुलगी संघमित्रा आणि पुत्र महेंद्र यांना वारश्यात आपले अफाट साम्राज्य न देता धम्माचा वारसा दिला. आदी कल्याणकारी, मध्य कल्याणकारी आणि जो अंतीही कल्याणकारी आहे अश्या बौद्धधम्माला अभिप्रेत लोककल्याणकारी आज्ञा असलेले ८४

हजार शिलालेख, प्रस्तरखंड, गुंफा कोरल्या आणि केवळ आज्ञा कोरल्या नाहीत तर त्यानुसार राज्यकारभार चालतोय की नाही यावर देखरेख ठेवणारी यंत्रणा सुद्धा निर्माण केली. अगदी इराण मधे सुद्धा हे शिलालेख सापडले आहेत. अवघ्या जगाने गौरवलेला हा सम्राट मात्र दुर्दैवाने काही काळ भारताच्या विस्मृतीत गेला.

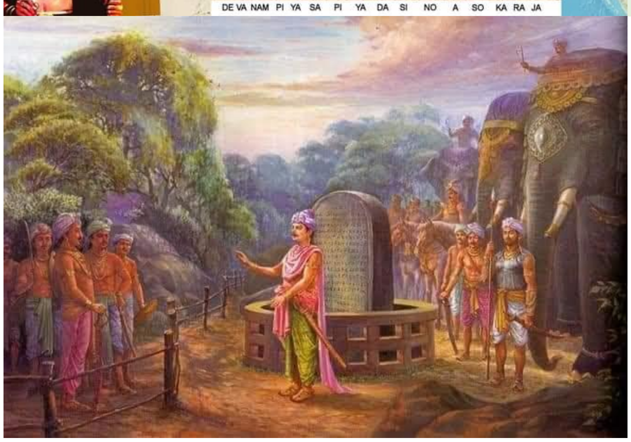
सम्राट अशोकचा मुलगा महिंद्रा यांनी बौद्ध ग्रंथांना एका भाषेत अनुवाद करून बौद्ध धम्माचा प्रसार करण्यास मदत केली जी की श्रीलंकेच्या लोकांना समजली जाऊ शकेल.

हे सुप्रसिद्ध आहे की अशोकाने बौद्ध संदेशासाठी किंवा अक्षरे, लिखित किंवा तोंडी बौद्ध धम्माचा प्रसार करण्यासाठी विविध लोकांना परदेशात पाठवले, धुत किंवा दूत पाठविले होते.

अशोकाच्या हयातीतच अखंड भारत हा बौद्धमय होता. त्याचबरोबर इतर प्रदेशात देखील बौद्ध धम्म प्रसारित झाला होता. असा होता करुणामय प्रियदर्शी सम्राट अशोक. जगातील सर्वात श्रेष्ठ सम्राट अशोक ज्याने सर्वस्व जिंकले होते.

गणित में शून्य का आगमन बौद्ध दर्शन से हुआ है। बगैर फिलासफी जीरो की खोज असंभव है। गौतम बुद्ध के समकालीन बौद्ध दार्शनिक मंजूश्री और विमल कीर्ति के बीच जो संवाद हुआ था, वह शून्य को लेकर था। यहीं से खुराक लेकर नागार्जुन ने दर्शन के क्षेत्र में शून्यवाद की स्थापना की थी। बौद्ध दर्शन में

जो शून्य है, वहीं अरबी में सिफ़र (सिफ्र) है अर्थात खाली। अरबी में जो सिफ़र है, वहीं लैटिन में जेफिरम है। जो लैटिन में जेफिरम है, वहीं अंग्रेजी में जीरो है।

(Zephirum > Zepiro > Zeuero > Zero)

-राजेंद्र प्रसादसिंघ

अफगाणिस्तानात पुन्हा बुद्धम शरणम गच्छामी.

तालिबानने या जगाच्या विस्मरणाचा नाश केला. पण आता या प्राचीन गित बदाम संस्थानांनी बामीयान परत पाठवले आहे

तालिबानने असा विचार केला होता की जगातील एक चमत्कार, बामियायन खोऱ्यातल्या बुद्ध बुद्धांची मूर्ती नष्ट केली.

पण ते पुन्हा शतकानुशतके उभे राहिलेल्या डोंगरावरील भव्य कटआउटमध्ये बुद्ध पुन्हा चमकले. ते परतले आहेत, 3-डी प्रकाश प्रोजेक्शनमुळे धन्यवाद. आणि ते छान दिसतात.

इस्लामने मध्य अफ़ग़ानिस्तानला जाण्यापूर्वी 6 व्या शतकात बांधले, बामियायनचे दोन बुद्ध त्यांच्या सौंदर्य, हस्तकला आणि अर्थातच आकारासाठी प्रसिद्ध होते. दोन बुद्धांच्या उंच उंच 170 फूट उंचीवर होता आणि दुसऱ्या पुतळ्यास सुमारे 115 फूट उंच होते. ते एकदा जगातील सर्वात मोठ्या बुद्ध बुद्ध होते.

मार्च 2001 मध्ये तालिबान अंतकवादी मुल्ला मोहम्मद ओमर यांनी बुद्ध नष्ट करण्याचा आदेश दिला. ते नंतर सोडून गेले आणि दगडविटांचे तुकडे बाकी होते.

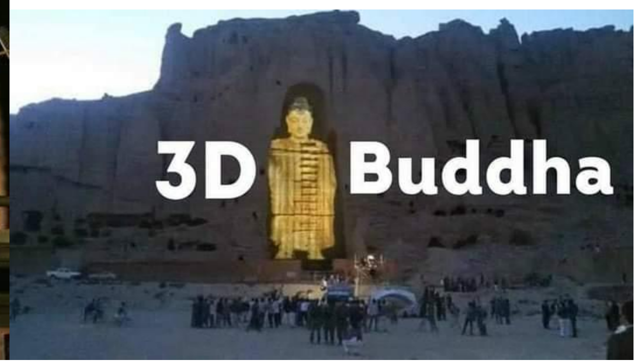
परंतु तंत्रज्ञानामुळे तुफस शकुर किंवा मायकेल जॅक्सन या मैफिलीच्या छायाचित्रा, यांच्या प्रचार मोहिमेवर बमियान बुद्धांना लागू केले आहे. आता, खडकाळ उंच कडा वर 3 डी प्रकाश प्रकल्प जेथे पुतळे एकदाच उभे होते. प्रदीपन नियंत्रित डिव्हाइस हे एक चीनी जोडपे अफगाण लोकांना एक भेट होते.

2001 मध्ये तालिबानने बुद्धांचे उच्चाटन करण्यासाठी ज्या स्थानिकांना सेवेमध्ये दाबले गेले होते, त्या सर्वांना प्रकाशात आणले आहे. टाकीची आग लागल्याने, स्थानिक कार्यकर्त्यांनी छिद्र पाडले, डायनामाइट लागवड केली आणि मोठमोठी पुतळ्यांना पाडण्यासाठी अनेक स्फोट घडवले. "मी त्या वेळी पश्चात्ताप केला, आता मी पश्चात्ताप करतो आणि मी ते नेहमी पश्चात्ताप करतो", कामगार एक, दुचाकी दुरुस्तीदार मिर्झा हुसेन, मार्च मध्ये बीबीसी प्रसार माध्यमातून सांगितले. "पण मी विरोध करू शकत नव्हतो, मला काही पर्याय नव्हता कारण त्यांनी मला मारले असते."

बर्याच लोकांनी पुतळे पुनर्बांधणीची मागणी केली आहे, परंतु युनेस्कोने सुचविलेले मोठे दगड बुद्ध पुनर्वसित करणे अशक्य आहे नवीन प्रकाश प्रोजेक्शनमुळे, बामियायन व्हॅलीमध्ये कदाचित पुढील सर्वोत्कृष्ट गोष्ट असेल.

इतिहासाचे पुनरलेखन गरजेचे का आहे...

शिल्प कोणाचे-महामाया कि गजलक्ष्मी?

भारतामध्ये खऱ्या अर्थाने शिल्पकला सुरु केली ती बौद्ध संस्कृतीने. सम्राट अशोकांनी बाराबार आणि नागार्जुनी डोंगरात कोरलेल्या पहिल्या लेणीपासून सुरु झालेली ही प्रस्तर कला उत्तरोत्तर आणखीन आखीव रेखीव आणि कल्पकतेने नटवले गेली. या बुद्ध लेणींमध्ये सुरुवातीच्या काळात बुद्ध प्रतीके दिसतात तर नंतरच्या काळात बुद्ध प्रतिमा साकारलेल्या दिसतात. या लेणींमध्ये साकारलेल्या अनेक प्रसंग हे शिल्पकला, चित्रकला या माध्यमातून भ. बुद्ध यांच्या जीवनाशी निगडित आहेत. याचा कालावधी हा इ.स. पूर्व २५० ते इ.स. ८०० आहे. साधारणपणे इ.स. ६०० ते इ.स. ८०० या काळात महायान, वज्रयान आणि तंत्रयान या बौद्ध शाखेच्या अनेक लेणीं व त्यातील शिल्प व चित्र अस्तित्वात आली.

बुद्ध लेणींचा प्रभाव हा जैन व हिंदू (काही इतिहासकारांच्या मते ब्राह्मण लेणी) लेणीं वर प्रचंड प्रमाणात दिसतो. बुद्ध लेणींतील अनेक शिल्प थोड्याफार प्रमाणात फेरफार होऊन नंतरच्या काळात ती हिंदू लेणींमध्ये पाहायला मिळतात. यातील एक उत्तम उदाहरण म्हणजे गजलक्ष्मी शिल्प.

मुळात गजलक्ष्मी शिल्पाचा काळ हा इ.स.पूर्व १०० ते इ.स.१०० असा गृहीत धरण्यात येतो. हे शिल्प सर्वात आधी प्रामुख्याने सांची आणि भारहूत येथे पाहायला मिळते. नंतर पितळखोरा, रायगड मधील ठाणाळे व जुन्नरच्या भूत (मूळ बुद्ध लेणीं) लेणीं मध्ये देखील पाहायला मिळते. या सर्व लेणीं, बुद्ध लेणीं आहेत. मग यात गजलक्ष्मी जी सध्या ब्राह्मण (हिंदू?) संस्कृतीचे प्रतीक आहे ती या लेणींच्या शिल्पात कशी काय?

आजूबाजूची सर्व शिल्पे हे बौद्ध संस्कृतीची असताना किंवा भ. बुद्धांच्या आयुष्याशी निगडित असताना, ही गजलक्ष्मी येथे कशी? हा प्रश्न कदाचित इतिहासकारांना अथवा पुरातत्वशाश्त्रज्ञांना पडला असण्याची शक्यता नाकारण्यात येत नाही मात्र त्यांच्या कोणत्याही लिखाणात हा प्रश्न दिसत नाही, अपवाद फक्त मार्शल, फुशर आणि मजुमदार यांनी १९३५ साली या शिल्पाला महामायाचे शिल्प म्हटले आहे.

मुळात ही सर्व शिल्प गजलक्षमी नसून राजकुमार सिद्धार्थाच्या जन्माच्या वेळेसचे महाराणी महामायाचे शिल्प आहे.

या शिल्पात महामाया संपूर्णपणे अलंकृत आहे. ती कमळावर बसलेली आहे. तिच्या दोन्ही बाजूला गज म्हणजे हत्ती असून ते कमळाची फुले अथवा इतर फुलांचा वर्षाव करताना दिसतात. काही शिल्पांत, हे गज पाण्याचा अभिषेक करताना दिसतात. महामाया ही महाराणी आहे, मग तिच्या अंगावर दागदागिने नसतील का? गज हे ऐश्वर्याचे प्रतीक आहेत. त्याच बरोबर तिला पडलेल्या स्वप्नाचा देखील हत्ती हे प्रतीक आहेत. उमललेले कमळ हे भ. बुद्धांचे प्रतीक आहे. हे शिल्प निश्चितपणाने महामायेचेच आहे.

ठाणाळे येथील लेणीं क्र ७ च्या भिक्षु निवासगृहाच्या दारावर, पितळखोरा येथील लेणीं क्र ४ च्या दारावर महामायेचे शिल्प आहे. हे शिल्प दाराजवळच्या कचऱ्यात सापडले होते. भारहूत आणि पितळखोरे येथील महामायेचे शिल्प सारखेच आहे. याच लेणींत आणखीन एक महामायेचे शिल्प पाहायला मिळते. जुन्नर येथील भूत लेणीतील चैत्यगृहाच्या दारावर चैत्य कमानीच्या खाली महामायेचे उभी प्रतिकृती आहे. अर्धगोल आकारात कमळाच्या पाकळ्यांच्या आकारात सात आकृती कोरल्या आहेत. त्यात मध्यभागी महामायेचे शिल्प आहे. इतर शिल्प हे हत्ती, यक्ष आणि कमळाची फुले आहेत. सांची येथील पश्चिम तोरणावर महामायेचे अर्धी मांडी घालून बसलेले शिल्प आहे. या शिल्पा भोवती कमळाची पाने, फुले, कळ्या व देठ दिसतात. भारहूत येथील स्तूपाच्या वर महामायेचे शिल्प आहे. ओरिसा येथील खंडगिरी आणि उदयगिरी येथील बुद्ध लेणींत देखील महामायेचे एक शिल्प आहे.

महाराणी महामायेचे हेच शिल्प नंतरच्या काळात गजलक्ष्मी म्हणून जैन आणि हिंदू मंदिरांमध्ये अथवा लेणीं मध्ये पाहायला मिळतात. बुद्ध लेणीं आणि त्यातील शिल्प यातून प्रेरणा घेत पुढे जैन आणि हिंदू शिल्पकलेचा जन्म झाला हे निर्विवाद सत्य आहे.

इतिहासाचे पुनरलेखन म्हणूनच गरजेचे आहे... सोबत काही लेणींमधील महामायेचे शिल्प...

अतुल मुरलीधर भोसेकर

मूर्तीच्या लक्षणावरून ती गजलक्ष्मी नसून सिद्धार्थाची माता "महामाया" होय.

भारतीय मूर्तिकलेच्या जडणघडणीत बौद्धमूर्ती कलेचे विशेष मोलाचे योगदान आहे. मूर्तिकलेच्या सुरुवातीपासून बौद्ध धम्माच्या विशेष खाणाखुणा मूर्तिवर आढळतात. भारतामध्ये लेण्यांच्या माध्यमातून शिल्पकला बहरतच गेली आणि ती विकसित होत गेली. मूर्तिकलेचा प्रवास जर आपण चिकित्सकपणे अभ्यास केला तर बरेच सत्य आपल्या निदर्शनास येईल हे निर्विवाद सत्य नाकारता येत नाही. भारतामध्ये भगवान बुद्धांचे तत्वज्ञान जनमानसांत पर्यंत पोहोचले होते. सिद्धार्थ गौतमाच्या जन्माच्या आधीपासून ते तथागत गौतम बुद्ध होण्यापर्यंतचा हा प्रवास कथारुपाने लोकात रुजला होता. त्यातच सिद्धार्थ गौतमाच्या जन्माच्या आधीचा प्रसंग लक्षात घेणे क्रमप्राप्त ठरते. सिद्धार्थाच्या जन्माच्या आधी त्याची आई महामाया एक दिव्य स्वप्न पाहते. स्वप्नात तिला असे दिसते की चतुदिक्पालानी तिला मंचकासह उचलले व हिमालयाच्या माथ्यावर नेऊन, एका विशाल वृक्षाखाली ठेवून ते बाजूला उभे राहिले आहेत. नंतर सरोवराजवळ असणाऱ्या हत्तींनी तिला स्नान घातले वगैरे वगैरे. महामाया बसली आहे. सरोवरात सर्वत्र कमलपुष्प आहे आणि हत्ती तिला कलशाने स्नान घालत आहे.

नंतरच्या कालखंडात जेंव्हा मूर्तिकलेचा प्रारंभ झाला तेंव्हा ही महामायाची मूर्ती निर्माण झाली. परंतु कालांतराने तिला गजगौरी किंवा गजलक्ष्मी असे संबोधले गेले. पितळखोरा या ठिकाणी अशाच प्रकारचे शिल्प उत्खननात मिळाले असून सध्या हे शिल्प छत्रपती शिवाजी महाराज वस्तुसंग्रहालय मुंबई या ठिकाणी आहे. कमळावर विराजमान असणारी ही मातृदेवता द्विभुज आहे. तिची विशिष्ट केशरचना आकर्षक आहे. दोन्ही हातात अर्धविकसित सनाल कमलकलिका धारण केलेल्या आहेत. कानातील कुंडल तिच्या खांद्यावर रुळलेली असून हार कटक वलय, कटीसूत्र, पादवलफ, पादजालक इत्यादी अलंकार तिने परिधान केलेले आहेत. दोन्ही पायाचे तळवे एकमेकांना स्पर्श होतील अशाप्रकारे मांडी घालून देवी बसलेली आहे. चेहऱ्यावर प्रचंड दिव्य तेज व शांत भाव दिसत आहे. दोन्ही बाजूस शेजारी अलंकृत हत्ती असून सोंडेत धरलेल्या कुंभातून ते तिला स्नान घालत आहेत. उजवीकडील हत्ती भंगला आहे. देवी ज्या कमलपुष्पावर विराजमान आहे त्या कमल पुष्पाच्या आठ पाकळ्या अंकित केलेल्या दिसतात.

मूर्तीच्या लक्षणावरून ती गजलक्ष्मी नसून सिद्धार्थाच महामाया आहे. सुरवातीच्या काळातील हे शिल्प द्विभुज होते. नंतरच्या काळात देवीला चतुर्भुज दाखवण्याचा प्रघात सुरु झाला. असे असले तरीही नंतरच्या काळात गजलक्ष्मी म्हणून राजमान्यता प्राप्त ही देवी गौतमाची माता महामाया होय. महाराष्ट्रात अनेक

ठिकाणी अशा मूर्ती आपणास पहावयास मिळतात काही ठिकाणी स्वतंत्र शिल्प दिसून येते, तर बऱ्याच वेळेला मंदिराच्या प्रवेशद्वाराच्या ललाटलिंबावर या देवीचे अंकन केलेले दिसून येते.

-डॉ. धम्मपाल माशाळकर, सोलापूर (लेखक-मूर्ती अभ्यासक, मोडी लिपी व धम्मलिपी तज्ञ)

गजलक्ष्मी हे सर्वात प्राचीन शिल्प बुद्ध स्तुपावर आढळते. जैन स्थापत्यावरही नंतरच्या काळात व हिंदूंच्याही नंतरच्या स्थापत्यावर दिसते. गजलक्ष्मी म्हणजेच मातंगी. आणि ती मल्ल गणाची माया आहे म्हणून तीच नाव महा (ल) माया. माया म्हणजे लक्ष्मी आणि म्हणून महा (ल) माया च महालक्ष्मी हे रूप तयार झालं. महार आई किंवा मरी आई हा त्यावरूनच आलेला आहे. मातंगी आणि मरीआई एकच असे रा. ची ढेरे म्हणतात. मरीआई ला काही ठिकाणी बौद्धाई म्हटलेलं आहे.

#बौद्ध_आणि_दिपनत्सव

दिपनत्सव म्हणजे दिवे लावणे, गजलक्ष्मी म्हणजे महामाया पुजा, स्वस्तिक पुजा, सिरापाद सरोरुहे पुजा

राणी महामायेला पडलेले स्वप्न,

#भगवान_दिपंकर सुमेध बोधिसत्वला सांगतात तुझा जन्म महामायेचा उदरी होणार असून तु सम्यक संम्बोधी प्राप्त करून बुध्द होणार आहे. भगवान दिपंकरांनी जो ज्ञानाचा दिपक सांगितला ते म्हणजे बुध्द.

#राणी_महामायेच्या उदरी जन्म घेऊन जीवन जगण्याचे ज्ञान यापूर्वी कोणी सांगितले नाही असे ज्ञान सांगितले व जगाला दुःख मुक्तीचा मार्ग दिला.

#स्वस्तिक_पुजा म्हणजे अस्तित्वात असलेल्या चार अरिय सत्याचे ज्ञान प्राप्त करून बुध्द सम्यक संबुध्द झाले.

#सिरिपाद_सरोरुहे म्हणजे बुध्दांनी सांगितलेल्या दु:ख मुक्तीच्या मार्गाने सम्यक संम्बोधी प्राप्त करणे त्या पदचिन्ह पाय ठेवून बुध्दत्वा कडे मार्गस्थ होणे.

हि सर्व पुज्या बौध्द धर्मात बुध्द काळापासून करण्यात येतात म्हणून लेणीत संग्रहालयात ही सर्व शिल्पे आजही उपलब्ध आहेत.

अजय पवार

द्वारका मतलब बौद्धों की द्वारावती|

भरहुत और सांची के स्तुप में तोरणद्वार पर बुद्धमाता महामाया का शिल्प देखने को मिलता है, जिसे "गजलक्ष्मी, महालक्ष्मी" कहा जाता है| इस शिल्प को देवकुमारिका या सालभंजिका भी कहा जाता है|

सिरि जातक बताता है कि, उसकी पूजा करने से व्यक्ति को संपन्नता (सिरि) और निर्वाण प्राप्त होता है| "य च निब्बाणं समपत्ति सब्बम इतेन लभति"| इसलिए, गजलक्ष्मी को सिरिमाता भी कहा जाता है| गजलक्ष्मी को स्तुप के तोरणद्वार पर शिल्पांकित किया जाता था और स्तुप की पुजा करने से पहले बुद्धमाता महामाया की पूजा करना आवश्यक समझा जाता था| इसलिए, तोरणद्वार की गजलक्ष्मी महामाया को "सिरिदारावति (श्रीद्वारावती)" भी कहा जाता था (A.K.Coomaraswamy, 1965, p. 31)

गुजरात में जो द्वारका स्थल है, वह वास्तव में बौद्धों का श्रीद्वारावती स्थान है, जहाँ से विदेशी व्यापारी तथा अन्य लोग बुद्धभुमी भारत देश में आते थे| द्वारका के तर्ज़ पर बुद्धदेश थायलंड में भी श्रीद्वारावती नगरी 8 वी सदी में बनवाई गई थी|

-डॉ. प्रताप चाटसे, बुद्धिस्ट इंटरनेशनल नेटवर्क

गजलक्ष्मी नाही तर या आहेत सिद्धार्थ गोतम यांचे माता महामाया (मायादेवी). हे प्राचीन शिल्प एलोरा बुद्ध लेणी क्रमांक १६ मध्ये कोरलेली आहे. कैलास महाविहार.

बुद्ध और उनके प्रतीकों को लेकर प्राचीन भारत में न जाने कितने प्रकार के सिक्के जारी हुए।

सोने का... चाँदी का... ताँबे का... शीशे का... दक्षिण से... उत्तर से...पूरब से..... पश्चिमोत्तर से... धम्म चक्र का... बोधिवृक्ष का... चैत्य का... गजलक्ष्मी का... स्वयं बुद्ध का भी....

पहला सिक्का विदिशा से है, ताँबे का है, धम्म चक्र अंकित है।

दूसरा सिक्का सोने का है, कनिष्क का है, स्वयं बुद्ध अंकित हैं।

तीसरा सिक्का चुटु वंश का है, शीशे का है, बोधिवृक्ष अंकित है।

चौथा सिक्का कौशांबी से है, ताँबे का है, गजलक्ष्मी अंकित हैं।

पाँचवाँ सिक्का कुणिदों का है, चाँदी का है, चैत्य अंकित है।

-राजेंद्र प्रसाद सिंघ

ओड़िसा राज्यातील रत्नगीरी बौद्ध संघराम येथील सिद्धार्थ गोतम यांच्या माता महामाया यांचे प्राचीन शिल्प ईसवी सन पहिल्या शतकातील आहे. गजलक्ष्मी नव्हे तर सिद्धार्थ गोतम यांची माता महामाया होय. इतकी वर्षे लोक महामायेला लक्ष्मी म्हणून पुजत असत.

पिरकोनची गजलक्ष्मी

दुर्मिळ स्वरूपाची अशी दोन गजलक्ष्मीची शिल्पे 'पिरकोन' मध्ये आहेत.

काय आहे हे 'गजलक्ष्मी' शिल्प?

"या शिल्पात चतुर्भुज लक्ष्मी पद्मासनात विराजमान असून दोन्ही बाजूंनी दोन गज म्हणजे हत्ती जलकुंभातून वर्षाव करत असल्याचे दिसते."

या लक्ष्मीचे शिल्प पुरातन मंदिरे तसेच किल्ल्यांच्या प्रवेशद्वारांवर कोरलेली अथवा ठेवलेली असतात. जसे काही मंदिरांबाहेर 'गणेशपट्टी' किंवा गणेशमूर्ती असते तसाच काहीसा हा प्रकार. धन-धान्य आणि समृद्धीदर्शक शुभचिन्ह म्हणून गजलक्ष्मीचे शिल्प ठेवले जाते. काही अभ्यासकांच्या मते जेथे धनसंपत्तीचा ढिग असेल अशाच ठिकाणी या शिल्पांचा वापर त्यावेळी प्रवेशाद्वाराला केला जात असे.

या शिल्पाचा आणखी एक अर्थ मांडला जातो तो असा की- "लक्ष्मी ही पृथ्वीचे प्रतिक असून तिला मेघरूपी हत्ती जलवर्षाव करत आहेत, ज्यामुळे पृथ्वीवर अन्नधान्यसंपत्ती निर्माण करता येऊ शकेल."

आजच्या लक्ष्मीपूजनाच्या निमित्ताने एक प्रकाश या ठेव्यावर टाकण्याचा हा प्रयत्न.

-तुषार म्हात्रे (tusharki)

माँ गजलक्ष्मी मन्दिर, बून्दी-

माता गजलक्ष्मी का मंदिर नवलसागर झील के किनारे स्थित है। बताया जाता है कि यह प्रतिमा उत्तर मध्यकाल की है। प्रतिमा में माता कमल पर विराजमान हैं। हाथी उनका जल से अभिषेक कर रहे हैं व तोरण द्वार की भांति लगते हैं। मध्य भाग पर श्री यंत्र बना हुआ है। माता अपने केश को सँवार रही है।

उस समय यहाँ सिद्ध साधु नखी जी का वास था। इस प्रतिमा को राक्षस आकाश मार्ग से उड़ा कर ले जा रहे थे बाबा नखी जी ने अपने तपोबल से राक्षस की आंखों में धूल झोंककर प्रतिमा को यहीं रोक दिया। तब से यह प्रतिमा नवलसागर झील के किनारे स्थित है।

यह प्रतिमा तांत्रिक विधि से बनी हुई है। मान्यता है कि माता के चरणामृत का सेवन करने से सभी प्रकार की रोग व्याधियों से मुक्ति मिलती है और भयंकर प्रसव वेदना से पीड़ित स्त्री भी सामान्य प्रसव द्वारा स्वस्थ शिशु को जन्म देती है।

बुद्ध की माता महामाया का ब्रह्मणिकरन काल्पनिक गजलक्ष्मी अवलोकिक लक्ष्मी में परिवर्तित इन पुरातात्विक मूर्तियों से कॉपी कर चित्रित किया गया है।

कोई भी ब्राह्मणो द्वारा बनाए गए देवी देवताओं की अगर आप साक्ष सबूत माँगोगे तो आपको सिर्फ़ उनके चित्र ही मिलेंगे क्यो की उनको बुद्ध धरोवोर की लाखों मूर्तियों से या तो कॉपी किया गया है या उन्ही मूर्तियों को खुल्लम खुला चोरी कर उनका मूल स्वरूप बदलके उनका ठप्पा लगाया है (काल्पनिक देवी देवता का नाम चिपका के परिवर्तित किया फिर प्रचलित किया)। लेकिन बहुत से देवी देवता ऐसे है जिनका अस्तित्व सिर्फ़ चित्र में है उनकी पुरातात्विक साक्ष ऐसी दिशा (बौद्ध की धरोहर) में ले जाएगी जहा उनकी करतूत का पर्दा फ़ाश हो जाएगा लोग जाग जाएँगे और उनके पैसे कमाने की दुकान बंद तो हो ही जाएगी साथ साथ उनका वर्चस्व भी ख़त्म हो जाएगा।

हिंदू धर्म की धन देनेवाली लक्ष्मी की यही सच्चाई है की वो सच्चाई से चुराकर झूठ में तब्दील है।

मूर्ख वो हर कोई है जो ब्राह्मणो द्वारा थोपी गयी परम्परा और उनके काल्पनिक देवी देवताओं की खोज जाज पड़ताल किए बिना आँखे दिमाग़ बंद कर अपना लेता है।

वक़्त आ चुका है सच्चाई को अपनाने का और अपने मूल धम्म में वापसी करने का।

🎗️ भरहुत स्तूप :- गजलक्ष्मी या बुद्ध की माता 🎗️

सांची, भरहुत जैसे हिंदू पवित्र मंदिरों को बुद्ध से जोड़ना गलत है प्रस्तुति अरविन्द रॉय

अकबर इबादत खाना में बौद्ध धर्म के बारे में जानकारी क्यों नहीं 😊 इस बारे में बाद में लिखूंगा 🙃 भरहुत और सांची में हिंदू धर्म से संबंधित अनेक मूर्ति है

उदाहरण के लिए भरहुत में आश्यर्यजनक मूर्तियों में एक मूर्ति गजलक्ष्मी की है जो कटघरे के एक गोलाकार पदक पर बनी हुई है ये शायद आरंभिक छवियों में से एक थी और ये उत्तर-पश्चिमी भारत के इंडो-स्क्थिंस शासक अज़ेस के समय के सिक्कों पर बनी प्रथम ई.पू. सदी की गजलक्ष्मी की छवि से बहुत मेल खाती है। इस छवि में गजलक्ष्मी खड़ी हुई हैं और दो हाथी अपनी सूंड में पानी भरकर उन्हें स्नान करा रहे हैं ये 13 वीं सदी तक क़ायम रही भरहुत की बैठी हुई गजलक्ष्मी की मूर्ति योग आसन में हैं, इनके बैठने का योग आसन प्राय: वैसा ही है जैसा मोहनजोदड़ो से प्राप्त एक मोहर पर शिव का है।

भरहुत स्तूप पर बनी गजलक्ष्मी की प्रतिमा को बुद्ध की माता महामाया बताना कितना सही है?
महामाया की कहानी. जिस दिन गौतम उनके गर्भ में प्रविष्ट हुए उस दिन उन्होंने उपवास किया हुआ था रात में उन्होंने एक स्वप्न देखा, स्वप्न में "चातुर्महाराजा अर्थात चार देव गण उन्हें उठा हिमालय पर ले जाते हैं और एक साल वृक्ष के नीचे रखे हुए एक सुन्दर पलंग पर लिटा देते हैं। तब उन देवों की पत्नियाँ आती हैं और उन्हें अनोत्तत सरोवर में वहाँ स्नान कराती हैं फिर वे उन्हें दिव्य-परिधान धारण करा एक

अद्‌भुत स्वर्ण-प्रासाद की दिव्य शय्या पर लिटा देती हैं। तभी एक सफेद हाथी अपनी चमकदार सूँड में एक ताज़ा सफेद कमल ले दाहिनी दिशा से उनके गर्भ में प्रवेश करता है बुद्ध के जन्म के सात दिन बाद निधन हुआ अब इस कहानी में हाथी का उल्लेख किया है कमल का उल्लेख किया है इसलिए महामाया बता दिया जाता है.

सर्वप्रथम राजा रवी वर्मा ने इसी बुद्ध माता महामाया यांनी गजलक्ष्मी के अनुसार लक्ष्मी का चित्र बनाया था! पूरा हिंदू समाज आज भी उसी को धन की देवी लक्ष्मी मानकर पूज रहा है!

ठाणाळे बौद्ध गुफा, पूना के जुन्नर बौद्ध गुफा, सांची का स्तूप, कोल्हापूर के अंबाबाई मंदिर मे और साथ मे भारत के कई मंदिर जो बौद्ध मंदिर थे उनमें आज भी बुद्ध के माता महामाया को महालक्ष्मी के रूप मे पूजा जाता हे!

भारत का इतिहास बौद्ध इतिहास हे!

ब्राह्मणों की #धन की देवी #लक्ष्मी कोई और नहीं बल्कि तथागत #गौतम_बुद्ध की माता #रुमिन_देई/#लुमिनी_देई (महामाया) हैं जिसे उन्होंने #सम्राट_अशोक द्वारा बनवाये गये स्तंभों की शिल्प मूर्तियों से चुरा कर बनाया हैं। सांची के स्तूप में यह चित्रकला आज भी मौजूद है!

☸ PaWan ☸

लक्ष्मी नाही तर हे महामायाचे शिल्प आहे.

कर्नाटक इतिहास अकादमीने रिसर्च केला आहे की, कर्नाटकाच्या काही भागांत बुद्धांच्या मातेची पूजा Bananthi Kallu च्या रूपात होत आहे...

ज्या परिवारात जेव्हा कुण्या मुलाचा जन्म होतो, तेव्हा गजलक्ष्मीच्या रूपात पूजीत बुद्धांच्या आईची मूर्ती चेहरा खाली करून ठेवली जाते...

नंतर मुलाचा जन्म चांगल्या प्रकारे होतो, तेव्हा पुनः मूर्तीला आपल्या मूळ स्वरूपात ठेवल्या जाते.

आपण जे विचार करता की, बुद्धीजम ची परंपरा मिटली आहे तर ते बरोबर नाही, खूप सर्व बुद्धीजम ची परंपरा चुकीच्या पद्धतीने आजपण सुरु आहेत...

आज चुकीच्या पद्धतीने प्रवाहित बुद्धीजम च्या परंपरेला पकडण्याची गरज आहे, पकडणे सोपे नाही, पण पकडल्या जाऊ शकतात...

राजेंद्र प्रसाद सिंह

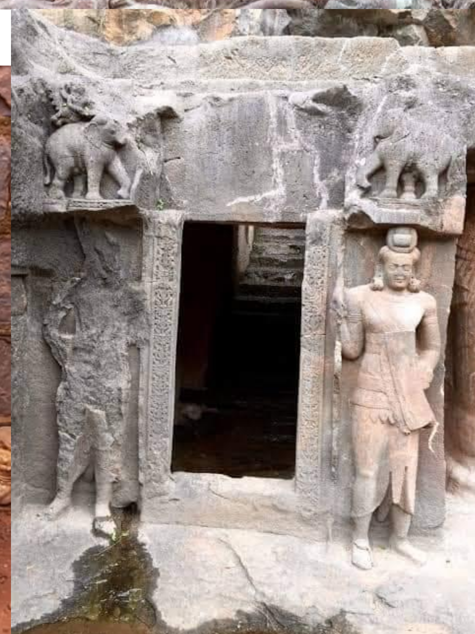

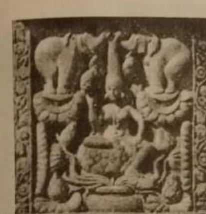

84. (दायें) दो हाथियों द्वारा प्रक्षालित कमलासन पर बैठी बुद्ध की माता मायादेवी। बाद में इसी विषय को गजलक्ष्मी (विष्णु नारायण की पत्नी लक्ष्मी)मान लिया गया। साँची के विशाल स्तूप के तोरण-द्वार से।

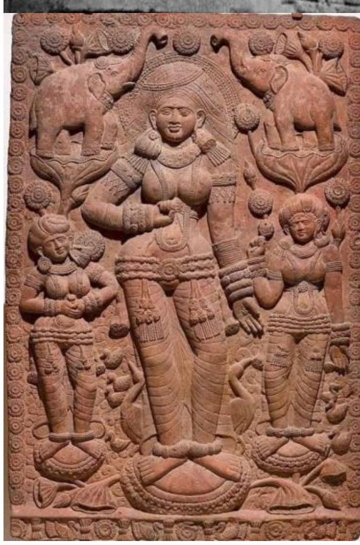
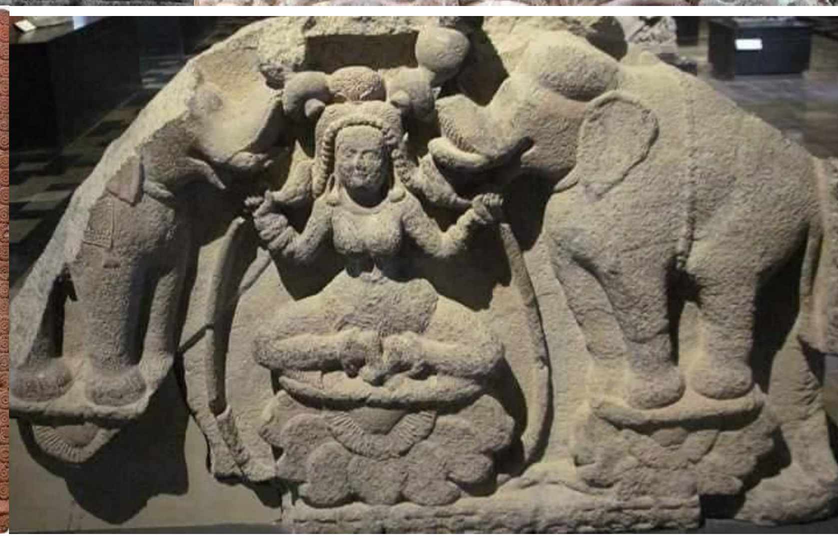

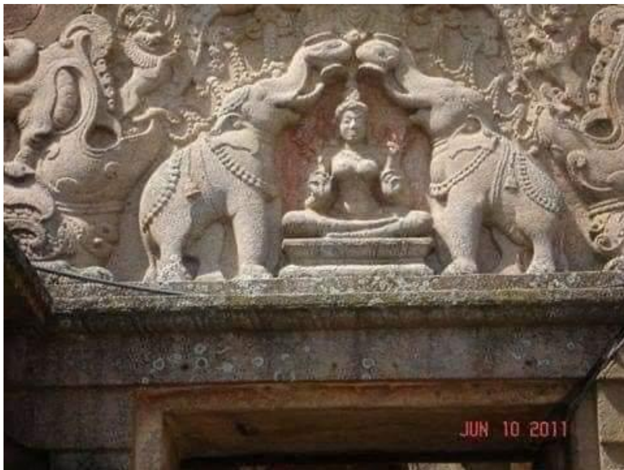

manjrekar63

JUN 10 2011

http://rakeshholla.blogspot.in/©

BOΔΔO

क्रांती आणि प्रतीक्रांती मध्ये आम्ही काय काय गमावले?

१) स्वस्तिक बौध्द चिन्ह होते.

२) बुध्दांचे पाऊल ते आता लक्ष्मीची पाऊले झाली.

३) त्रिरत्ना चे आता त्रिशूल असून.

४) ओम मणि पदमें हूं (हे संबोधन बाबासाहेब ठेवणार होते.)

५) धम्म पद-गीता केली.

६) कमळ-त्यांनी घेतले.

७) हत्ती-बुध्दाने जन्म ग्रहण केल्याचे प्रतिक त्याचा गणपती झाला.

८) महामाया जिच्या ५ पारमिता पूर्ण झाल्या होत्या आणि ज्यांनी बुध्दाला जन्म दिला तिला गजलक्ष्मी म्हणतात आता ही सांचीच्या स्तुपा समोर जे तोरण आहे त्यावर स्पष्ट पणे दिसते, जी कमळा मध्ये उभी आहे आणि आजू बाजूने दोन हत्ती तिला आंघोळ घालीत आहेत, नुकताच तिने बुध्दाला जन्म दिला आहे, आता ती त्यांची लक्ष्मी झाली आहे, कुठे एकविरा नावाने ओळखली जाते.

९) कुठे विहाराचे मंदिर झाले आहेत.

१०) दिप उत्सव चे दीवाळी झाली.

११) अशोक विजया दशमीचा दसरा झाला.

१२) आषाढी पोर्णिमा-गुरू पोर्णिमेला आता गुरू व्यासाची झाली.

१३) नागपंचमी, होळी, आता आपली राहिली नाही, एवंढ सर्व घालवून ही आम्हाला अजून कशाची काळजी नाही आणि ज्या दंतकथा आहेत त्यावर आम्ही विश्वास ठेवतो.

राजा मिलींद भन्ते नागसेनाला विचारतो भन्ते धम्मास ग्लानी येण्याचे काय कारण आहे? किंवा धम्म नष्ट कधी होतो? भन्ते नागसेन उत्तर देतात-

१) ज्या वेळेस धम्मात हुशार, पंडीत, विरोधकांशी वादविवाद करण्यासाठी योग्य व्यक्ती नसतात.

२) धम्माच आचरण करणारे लोक नसतात, आपण हे कशासाठी करीत आहोत हेच ज्यांना माहीत नसते.

३) धम्माच्या ज्याखुणा आहेत चिन्ह आहेत हेच जेव्हा लोकांना माहीत नसते तेव्हा ते चिन्ह हळूहळु नष्ट होतात, कालांतराने ते विस्मृतित जातात, आणि अशा रितीने धम्म नष्ट होतो!

आज त्यांनी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना त्यांच्या प्रात: स्मरणीय लोकांच्या यादीत स्थान दिले आहे. भविष्यात आम्ही बाबासाहेबांना सुद्धा नाकारणार की काय अशी भीती निर्माण आहे.

ऐनारी गावाजवळील "ऐनारी लेणी" देखील थेरवादी पंथातील एक बौध्द लेणी असून ती अतिशय दुर्गम आणि भग्नावशेषात तग धरून आपले शेवटचे श्वास मोजत शिल्लक आहे.

कोल्हापूर व सिंधुदुर्ग जिल्हयाच्या सीमेवर ऐनारी बौध्द लेणी असून अंदाजे समुद्री सपाटीपासून ६०० मीटर उंचीवर आहेत.

चार किलोमीटरवर वेसरफ (ता. गगनबावडा) ची हद्द सुरू होते. गगनबावडा येथून ६ किलोमीटरवर सध्या या ऐनारी लेणी आहेत. ऐनारी गाव कोकणातील वैभववाडी तालुक्यातील सिंधुदुर्ग जिल्हया जवळ वसले आहे, वैभववाडी पासुन १७ किलोमीटरवर या लेण्या दुर्गम ठिकाणी निर्मित आहेत.

अतिशय दुर्गम आणि दाट जंगलात असलेल्या ऐनारी लेणीत पडझड झालेल्या भग्न स्वरूपातील पुरातत्त्वीय अवशेषानुसार एक बौध्द विहार लेणे असून बाजूलाच दोन पाण्याच्या पोढी सध्या पाहण्यास मिळतात.

लेणी पावसाच्या पाण्याच्या गळतीमूळे खूप खराब अवस्थेत आहे, विहार लेणीच्या हॉलमध्ये अष्टकोनी आकाराचे ८ स्तंभ आहेत त्यापैकी चार स्तंभ चांगल्या स्थितीत उभ्या अवस्थेत आहेत चार पूर्णपणे जीर्ण अवस्थेत आहेत लेआउटमध्ये काही खणलेले भाग आहेत दोन स्तंभ हॉलच्या दोन्ही बाजूला-बाजूला उभे आहेत आणि चार स्तंभ पूर्व बाजूला उभे आहेत.

विहाराच्या सभामंडपाच्या तीनही आतील भिंतींवर संघाराम खोदकाम केल्याचे दिसुन येत आहेत हॉलच्या पूर्वेकडे तीन तर दक्षिण दिशेला एक अशा एकूण चार खोल्यांमध्ये एक एक बैठकीची/झोपण्याची व्यवस्था करण्यात आली आहे.

हॉलच्या आतील मधल्या भागात मोठ्या आकाराचा अपूर्ण अवस्थेतील स्तूप कोरण्याच प्रयत्न करण्यात आल्याचे आपल्याला दिसून येत आहे.

उपलब्ध पुरातत्वीय अवशेष हे प्राचीन थेरवादी बौध्द विहार असल्याचे पहिल्यांदा ऐनारी लेणीवर संशोधन करणाऱ्या डॉ. अंजय धनवाडे सर यांनी आपल्या शोध निबंधाद्वारे (२०१२) सिध्द केले आहे.

ऐनारी लेणी अतिशय दाट जंगलात आणि दुर्गम भागात असल्याने प्रकाश झोता पासून दूर आहे. संवर्धन अभावी लेणीची खूप मोठ्या प्रमाणात पडझड झाली आहे तसेच लेणी पर्यंत पोहचण्यासाठी लेणी पाहण्यासाठी रस्ता नसणे हे देखील एक मुख्य कारण आहे.

Shared route

From (19.0179872,73.0876392) to बुध्द लेणी ,ऐनारी, HRCP+9CR, Ainari, Maharashtra

location: बुध्द लेणी ,ऐनारी👇 👇 👇 👇 👇 👇

https://maps.app.goo.gl/BSVr54GbTynaZMmF7

सूरज रतन जगताप

मुक्त लेणी अभ्यासक

घणसोली नवी मुंबई

९३२०२१३४१४

१३/२/२०२२

ऐनारी लेणीच्या निमित्ताने....!

भारतात लेणी स्थापत्य कोरण्याची सुरूवात प्रियदर्शी चक्रवर्ती सम्राट अशोक आणि त्यांचे नातू दशरथ यांच्यापासून झाली आजीविक, जैन बौध्द आणि ईतर पंथांसाठी बिहार प्रांतातील गये जवळील बराबर आणि नागार्जुनी टेकडयांवर इ स पूर्व तिसऱ्या शतकात लेणी कोरयला सुरुवात झाली. लेण्यातील प्राप्त झालेल्या शिलालेखावरुन त्यांचा काळ ठरविण्यात आला आहे.

इ स पूर्व पाचव्या शतकात डायरस व त्यानंतरच्या अखमोनिय राजपुरूषांची थडगी पर्सिपोलीजवळ असलेल्या डोंगरात खोदलेली आहेत. परंतु ही प्रेरणाजरी विदेशी असली तरी तिचा सर्वांगीण विकास मात्र भारतातच झाला आणि खासकरून महाराष्ट्रातील सह्याद्रीच्या डोंगर रांगेत.

भारतात १२०० लेण्या आहेत त्या पैकी जवळपास ९०० लेण्या या एकट्या महाराष्ट्रात आहेत. ९०० लेण्यांच्या पैकी ८०% लेणी बौध्द, १५% जैन लेणी तर उर्वरीत ५% शैव (हिंदू) लेणी आहेत.

बुध्द धम्माचा प्रचार आणि प्रसार करण्याऱ्या भिक्खू संघाच्या पावसाळ्यातील चार महिन्यांच्या निवासाच्या गरजेतून "लेणी" वास्तू स्थापत्यकलेला भारतात सुरुवात झाली, भगवान बुध्दांनी घालून दिलेल्या नियमाप्रमाणे भिक्खू संघ "वर्षावासाच्या" (पावसाळ्यातील चार महिने भ्रमंती न करता एकाच ठिकाणी लेण्यात वास्तव्य करून प्रमुख भिक्खूंच्या मार्गदर्शनाखाली चिंतनमनन करत असत) काळात एकाच ठिकाणी विहार करत असत.

बौध्द लेण्याचे दोन प्रकार पडतात. भिक्खूंच्या निवासाकरीता कोरलेली विहार लेणी आणि पूजा करण्यासाठी कोरलेली चैत्य लेणी. सुरूवातीच्या लेण्या या थेरवादी (स्थविरवादी/हिनयान) पंथीय होत्या या लेण्या साधारण असून मुख्यत: निवासासाठीच निर्माण केल्या गेल्या होत्या. कालानुरूप मूर्तीकलेचा विकास होऊ

लागला, महायान पंथाच्या (इ स पहिले शतक) उदयामुळे स्वरुप बदलून गेले. अलंकरण विरहित लेण्या अलंकरणानं युक्त झाल्या.

भगवान बुध्दांची पुजा हीनयान (थेरवाद) पंथात प्रतिकात्मक स्वरुपात केली जात असे. महायान पंथात भगवान बुध्दांची मानवीय मूर्तीच्या स्वरुपात पूजा केली जाऊ लागली. थेरवादी पंथात चैत्यगृह प्रार्थना स्थळ म्हणून वापरले जात असे. भगवान बुध्दांच्या महापरिनिर्वाणाचे प्रतिक म्हणून स्तूप या प्रतिकाव्दारे बुध्द पूजा चैत्यगृहात केली जात असे. स्तूपात पवित्र अवशेष जतन करुन ठेवले जात असे. थेरवादी लेण्यात प्रतिकाव्दारे भगवान बुध्दांची पूजा केली जात असे. त्रिरत्न (बुध्द, धम्म आणि संघ यांचे प्रतिक) धम्म चक्र (भगवान बुध्दांना प्राप्त झालेल्या सम्यक ज्ञानाचे प्रतीक), बोधीवृक्ष (बुध्दांना याच वृक्षाखाली "सम्बोधि" प्राप्त झाली म्हणून त्यांच्या ज्ञानप्राप्ती बद्दल आदर व्यक्त करणारं प्रतिक) घोडा (महाभिनिष्क्रमण/पर्यायानं गृहत्यागाचे प्रतिक), महामाया (कुमार स्वामींच्या मते, गजलक्ष्मी भगवान बुध्दांची आई असावी. संपन्नतेचे/ऐश्वर्याचे, प्रतिक) पदचिन्ह (बुध्दांच्या पावलांचे ठसे), वज्रासन (ज्या आसनावर ध्यान करुन भगवान बुध्दांना सम्बोधि प्राप्त झाली ते बोधिवृक्षाखालील आसन) भिक्षापात्र (महापरिनिर्वाणापूर्वीचे गौतम बुध्दांचे पात्र), कमळ (भगवान बुध्द, जन्म झालयावर सात पावले चाललीत व तेथे कमळे उगवलीत स्वागताचे प्रतिक), गंधकूटी (महापरिनिर्वाणापूर्वी भगवानबुध्द या कूटीत वास्तव्य करीत त्याचे प्रतिक) या प्रतिकाव्दारे भगवान बुध्दांच्या विषयी प्रतिकात्मक स्वरुपात अंकन करुन त्यांच्या विषयीची कृतज्ञतेची भावना प्रकट केली जाई पूजा केली जाई.

